

Aaspere mõis ja Dellingshausenid

1802 aastal, kuus aastat pärast Aaspere mõisa ostmist, asutas mõisaomanik maanõunik vabahärra Friedrich Adolf von Dellingshausen Mõisnike Krediitkassa, mille krediite ta oskas väga oskuslikult kasutada. Selle tulemusena ostis ta lisaks isalt päritud mõisale Läänemaal mitu mõisat Haljala ja Kadrina kihelkonnas Virumaal ning viis mõisat Ambla kihelkonnas Järva-
maal. Pärast F. A. von Dellingshausenini surma 1839. aastal jaotati need tema nelja poja vahel. 1840. aastal oli Friedrich Adolf von Dellingshausenini pärijatel 14 mõisat. Neist suurim — Aaspere mõis Virumaal — kuulus sellesama aasta kevadel erru läinud kindraladjutant Eduard von Dellingshausenile, kes oli oma karjääri keisrikojas alustanud suurvärsi Nikolai isikliku adjutantina. Lisaks Aaspere mõisale, kus talurahva arv oli pidevalt kasvanud, kuulusid kindraladjutandile veel Sautsi, Loobu, Vatu ja Hõbeda mõis ning vana perekonnajärg Tallinnas. Olles elama asunud Aasperesse, vaatas ta 1840. aasta maikuu ühel ilusal päeval üle oma valdusi ja jõudis Aasperest 35 km kaugusel asuvasse Käsmu, mille kohta võime lugeda memuaaridest:

«Minu vaarisale (Friedrich

Adolf von Dellingshausen — I. K.) kuulus see paradiislik koht (Käsmu — I. K.) 43 aastat, ilma et ta seal kordagi oleks käinud, minu vanaisa (kindraladjutant Eduard von Dellingshausen — I. K.) käis esimesena seal ja laskis sinna maja ehitada... Koht meeldis talle nii, et ta otsustas kohe Loobu puust mõisahoonet ühe tiiva ära võtta ja villana Käsmu poolsaare põhjatippu üles ehitada... Juba selsamal suvel võidi mõned nädalad mere ääres elada... Läbi kõrge, tiheda ja tumeda metsa viits tee meie villa juurde otse mere ääres... Meie villast umbes 200 m eemal oli kaks suurt, umbes 5 m kõrgust rahn, Roodsidasaarele (Kura-isaar — I. K.) viiva kari alguses... Et suvila (villa) oli üks osa mõisaehitistest, oli ta suvila kohta küllaltki luksuslik: majal olid väga ilusad pronksuksehinged ja sisustuseks vana mahagonmööbel ning suurepäraseid intarsiatehnikas kapid ja lauad. Alates 1840. aastast veetis meie perekond igal suvel mõned nädalad Käsmus, kus käis ka palju külalisi...»

Rahvatraditsioonid on Del-

lingshausenitest (välja arvatud Loobu mõisnik Nicolai von Dellingshausen) säilinud mälestus kui rahvasõbralikest ja vastutulelikest mõisnikest, kes nuhtlesid harva mõisarahvast. Dellingshausenitest teab rahvasuu rääkida mitmeid lugusid.

Üks levinumaid:

«Üks Dellingshausenite perekonnaliige, auastmelt kindral, olla sattunud valitseja ees ebasoosinguusse, ja temal olnud karta rasket karistust. Et sellest pääseda, «surnud» ta ära ja tema «põrm» toodi kinnises kirsikus Käsmu Dellingshausenite surnukabeli keldrisse. Sellega oli sellel lool lõpp ja surnut ei saadud enam karistada. Varsti hakkasid aga liikuma visad jutud, et «surnud» kindral elada välismaal. Et asjasse selgust tuua, kiskunud Käsmu mehed keldris puusärgi kaane praokile ja leidnud oma üllatuseks kirsikus vaid suure tammepaku. Kindrali «surmaaasta» oli 1864, missugune aastaarv on raiutud mererannas ühele suurele kivile.»

Keiser Nikolai I kindraladjutandi Eduard von Dellingshausenini surma järel 1845. aastal päris Aaspere mõisa tema poeg, vabahärra Nikolai von Dellingshausen,

kes teenis isa surma ajal Preobraženski kaardiväe rügemendis, kust ta peagi lahkus ja siirdus Tartusse loodusteadust õppima, jätkates hiljem õpinguid Leipzgis. 1854. aastast alates pühendas ta end pärimõisa valitsemisele ja riigteenistusele. Kui 1865. aastal Kura- ja Eestimaa ning 1866. aastal Liivimaa maapäeval võeti vastu otsus võtta rüütelkonnalt eesõigus maavaldustele ja müüa neid päriks talupoegadele, oli vabahärra Nikolai von Dellingshausen seisukohal, et seoses talude päriksostuga tuleks mitteaadlike maavaldajaid võtta maapäeva koosseisu. See ei leidnud vastukaja teiste aadlike seas. Temaga ühines ainult kaks aadlikku: parun Alexander von der Pahlen (rüütelkonna peamees 1863—1868) ja krahv Alexander von Keyserling (rüütelkonna peamees 1857—1862). 1868. aasta novembris valiti vabahärra Nikolai von Dellingshausen parun Pahleni järglasena rüütelkonna peameheks, sellest ametist loobus ta peagi, sest rüütelkonna nõukogu oli liikmeid, kellega ta ei leidnud ühist keelt. Selle kohta võime lugeda memuaaridest:

«1869 a. jaanuaris... kuberner Michail Galkin-
Wrasski, kes kaebas kindral-

kubernerile, et minu isa (rüütelkonna peamees vabahärra Nikolai von Dellingshausen — I. K.) ei täitnud korraldust käia kroonimispidupäevadel vene kirikus... Rüütelkonna nõukogu tegi ettepaneku (N. von Dellingshausenile — I. K.) saata keisrile avaldus, milles paluda rüütelkonna peameest vabastada kirikuskäimisest... Minu isa keeldus seda avaldust tegemast ja seoses sellega pabus end vabastada rüütelkonna peamehe kohustustest...»

Pärast rüütelkonna peamehe ameti mahapanemist tõmbus tagasi Aasperre ja hakkas tegema teaduslike küsimustega, mille tulemusena ilmus temalt loodusteaduslikke uurimusi. Selsamal ajal tegi ta ümberkorraldusi oma mõisates. Et seoses Balti raudtee avamisega 1871. aastal kaotas maantee oma olulisuse Peterburi sõitmisel muutusid maantee ääres olevad kõrtsid kohalike talupoegade joo-
kohtadeks, olles suureks nuhtluseks talurahvale. Nikolai von Dellingshausen sulges kõik oma maantee ääres olevad kõrtsid: neid oli 27 km pikkusel maanteelõigul üheksa. Kõrtside sulgemisega kaasnes kuigivõrd talupoegade elu-ohu paranemine, mille kohta leiame kinnitust kohalike tendentslikes memuaarides.

U. KUSLAP